การเมืองในทัศนะของมหาตมะ คานธี
Politics in the View of Mahatma Gandhi

นิมิต ตราชู[1], จรัส ลีกา[2],
พระสมบัติ สุขประเสริฐ[3], พระมหาสุพัตร์ วชิราวุโธ[4] และ ประพัฒน์ ศรีกูลกิจ[5]
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น[1,2,3]
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา[4,5]
Nimit Trachu[1], Jaras Leeka[2],
PhraSombat Sukprasert[3], Phramahasupat Wachiravudho[4] and Prapat Srikulkich[5]
Mahachulalongkornrajavidyalayai University, KhonKaen Campus[1,2,3]
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus[4,5]
Corresponding Author, E-mail: t_nimit1@hotmail.com

****

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอถึงการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่ไม่ใช้ความรุนแรงมาเป็นเครื่องในการต่อสู้ ด้วยการนำหลักอหิงสาที่เป็นหลักการที่ทุกคนได้ปฏิบัติอยู่แล้วในชีวิตประจำวันมาเป็นเครื่องมือต่อสู้ทางการเมืองและได้นำวิธีการเมืองแบบ "สัตยาเคราะห์" มาใช้แทนวิธีการใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องความยุติธรรมและเสรีภาพให้แก่ประชาชน และหลักอหิงสานี้ได้ถูกนำมาใช้เพื่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งในอินเดียจนได้รับอิสรภาพจากประเทศอังกฤษ

คำสำคัญ: การเมือง; มหาตมะ คานธี; สัตยาเคราะห์

Abstract

This academic article aims to present political activities that do not use violence as a tool for fighting. By using the principle of non-violence, which is a principle that everyone already practices in their daily lives, as a tool for political struggle.

* ได้รับบทความ: 7 มีนาคม 2567; แก้ไขบทความ: 29 มีนาคม 2567; ตอบรับตีพิมพ์: 31 มีนาคม 2567
Received: 7 March 2024; Revised: 29 March 2024; Accepted: 31 March 2024

Moreover, it has adopted the political method of "Satyagraha" instead of the method of using violence to demand justice and freedom for the grass-root people. This principle of nonviolence was used to solve conflicts in India until it gained official full independence from England.

Keywords: Politics; Mahatma Gandhi; Satyagraha

บทนำ

ปรัชญาการเมืองเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาประยุกต์ที่มุ่งศึกษาถึงวิถีชีวิต และการดำเนินกิจกรรมทางสังคมและการเมืองของมนุษย์ ปัญหาที่เป็นประเด็นทางการเมืองจึงเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคม (Society) และ รัฐ (State) ในแง่ของธรรมชาติ (Essence) แหล่งกำเนิด (Origin) และคุณค่า (Value) ของสังคมและกิจกรรมทางการเมือง ซึ่งมีนักปรัชญาการเมืองเป็นกลุ่มนักคิดที่ต้องการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับองค์กรที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ด้วยความคาดหวังจะทำให้สังคมเป็นสังคมที่ดีจึงมีการเสนอแนวคิดเพื่อการพัฒนาสังคมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (กิตติพัฒน์ สุวรรณสิริเมธี, 2550 : 1) กระบวนการขบคิดเพื่อแสวงหาผู้ปกครองที่พึงประสงค์ได้มีการกล่าวถึงและโต้แย้งกันตลอดมาทั้งในโลกตะวันออกและตะวันตก นักปรัชญาที่มีชื่อเสียงของโลกหลาย ๆ คนพยายามที่จะแสดงและอธิบายให้เห็นภาพของผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่ดีของนักปรัชญา ก่อให้กระแสความคิดเห็นและความปกครองที่ดีในหมู่ประชาชน (ปานทิพย์ ศุภนคร, 2545 : 243) ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) เป็นความพยายามศึกษาถึงธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ความถูกต้องเหมาะสม ความดีงามของระเบียบทางการเมือง ตลอดจนเป็นความพยายามคิดค้นหาแนวความคิดมาชี้แนะนำกำหนดความดีขึ้น หรือ เลวลงของการกระทำ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ทั้งยังเห็นว่า การวิพากษ์วิจารณ์ การครุ่นคิดคำนึง การเสวนา และการแสวงหาในแนวทางที่ว่านั้น จะเป็นวิธีที่พัฒนา และยกระดับทางศีลธรรมให้สูงขึ้น ซึ่งจะโน้มนำไปสู่การมีจิตสำนึกให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมมากขึ้น (ปานทิพย์ แชโค้ว, 2542 : 9)

การเมืองการปกครองของอินเดีย มีประวัติที่ยาวนานหลายพันปี จึงสั่งสมมรดกทางสังคมการเมืองให้แก่อินเดียในปัจจุบันมาก ทั้งที่เป็นปัจจัยส่งเสริมและเป็นปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย มรดกทางสังคมและการเมืองของอินเดียเช่นเรื่องระบบวรรณะ (Caste system) เรื่องความขัดแย้งทางปรัชญาและเรื่องระบบการปกครอง แต่สังคมอินเดียก็เป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ก่อนอินเดียถูกอังกฤษรุกรานในคริสต์ศตวรรษที่ 17 อังกฤษเข้าปกครองได้นำเอาอารยธรรมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ทั้งทางตรงและทางอ้อมทำให้สังคมอินเดียเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะสังคมในเมืองใหญ่ ๆ ที่ชาวอังกฤษได้ไปตั้งถิ่นฐาน โดยเปิดโอกาสให้ชาวอินเดียจำนวนจำกัดได้รับการศึกษา

อบรมแผนใหม่ทั้งระดับกลาง และสูงตามแบบยุโรป บางพวกมีโอกาสเดินทางไปศึกษายังประเทศอังกฤษ ซึ่งการที่ชาวอินเดียบางกลุ่มได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตกนี้
ทำให้ชาวอินเดียกลุ่มนี้ได้ทราบถึงความเจริญของยุโรปโดยเฉพาะทางด้านการปกครอง การศึกษาจึงเป็นตัวการสำคัญที่สุดในการปลุกลัทธิชาตินิยมที่สำคัญและสร้างกลุ่มปัญญาชนชาวอินเดียขึ้น ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นผู้นำของขบวนการเรียกร้องเอกราชให้อินเดียในที่สุด โดยเฉพาะช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงที่กระแสแนวคิดประชาธิปไตยกำลังแพร่ขยายมายังดินแดนภายใต้อาณัติของมหาอำนาจในยุโรป ผ่านทางชนชั้นกลางของท้องถิ่นที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก ชนชั้นกลางเหล่านี้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการเรียกร้องเอกราชจากอังกฤษอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยการดึงมวลชนเข้าร่วม นั้นคือการฟื้นเอกลักษณ์ดั่งเดิมของชาวอินเดียขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นตัวของตัวเอง และไม่ตกอยู่ในอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษที่ไม่ใช่พวกเดียวกันด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายที่เอกลักษณ์ของอินเดียมิได้เป็นเอกภาพ ปัญหาสังคมจึงเกิดขึ้นพร้อมๆ กับปัญหาการเมือง (เรือรบ เมืองมั่น, 2539 : 19)

มหาตมะ คานธี เป็นนักการเมือง นักคิด และผู้นำชาวฮินดู ที่มีบทบาทต่อการเมืองที่ยิ่งใหญ่ของอินเดีย มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับมากที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ท่าน เป็นผู้นำของพรรคคองเกรสที่มีแนวทางเป็นของตนเองและปฏิบัติตามแนวทางความคิดของตน และปฏิบัติตามแนวทางความคิดของตนเองอย่างมุ่งมั่น เองอย่างมุ่งมั่นโดยพิจารณาถึงความสำคัญของการขัดเกลาทางสังคมจนกลายเป็นหลักการและนโยบายที่ท่านยึดถือในการแก้ปัญหาโดยมีหลักการที่แน่นอนและมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นไปตามหลักแห่งธรรมะ มหาตมะ คานธี ได้นำหลักอหิงสาซึ่งใช้ในชีวิตประจำวันของปัจเจกชนเข้ามาสู่การกระทำมวลชนในทางสังคมและการเมือง และนำวิธีการเมืองแบบ "สัตยาเคราะห์" มาใช้แทนวิธีการใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องความไม่เป็นธรรมหรือต่อด้านผู้ปกครองที่กดขี่ข่มเหงริดรอนสิทธิ และเสรีภาพของประชาชน โดยใช้แนวคิดของวิธีการ “อหิงสา” เพื่อการแก้ปัญหาขัดแย้งที่รุนแรงในอินเดียจนประสบความสำเร็จ ในการเรียกร้องสวราชย์หรือการปกครองตนเองจากอังกฤษซึ่งอุดมการณ์ทางการเมืองในปัจจุบันของอินเดียนั้นส่วนหนึ่งมาจากลัทธิของปรัชญาต่าง ๆ ที่มีอยู่หลายสำนักปรัชญาในอินเดีย และอีกส่วนหนึ่งมาจากลัทธิทางการเมืองของต่างประเทศซึ่งผู้นำทางการเมืองของอินเดียนำมาเผยแพร่ให้ชาวอินเดียยอมรับ มหาตมะ คานธี เป็นผู้หนึ่งที่นำเอาลัทธิของปรัชญาต่าง ๆ ที่มีอยู่ แล้วผสมกับลัทธิการเมืองของต่างประเทศ เพื่อปลูกฝังให้แก่ชาวอินเดีย และกลายเป็นอุดมการณ์ ประชาธิปไตยของอินเดียปัจจุบัน (กฤต ศรียะอาด, 2561 : 54)

จากสภาพความเป็นมาดังที่กล่าวมาแล้วนี้จึงทำให้ผู้เขียนมีความต้องการที่จะนำเสนอถึงการเมืองในทัศนะของมหาตมะ คานธี เพื่อหาคำตอบว่า วิธีการปกครองหรือกิจกรรมทางการเมืองที่ใช้หลักสัตยาเคราะห์และหลักอหิงสาที่มหาตมะ คานธี ได้เคยนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเรียกร้องเอกราช (สวราชย์) จากอังกฤษให้กับประเทศอินเดียมาแล้วในอดีต และถ้านำหลักการเหล่านั้นมาใช้เพื่อการดำเนิน

กิจกรรมทางเมืองในปัจจุบันมันมีผลอย่างไร และบทความนี้เมื่อเสร็จสมบูรณ์แล้วจะเป็นสารสนเทศแก่ผู้สนใจต่อไป

ความหมายการเมือง

1) ความหมายการเมือง

การเมืองนั้นมีความสำคัญสำหรับมนุษย์เพราะเป็นกิจกรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อกันในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ดังคำกล่าวของอริสโตเติ้ลที่ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์คือสัตว์สังคม” (Man is by nature a social animal) มนุษย์นั้นหลีกเลี่ยงการเมืองไม่ได้เพราะการเมืองนั้นช่วยจัดระเบียบทางอำนาจให้กับมนุษย์จนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปลอดภัยและมีประสิทธิภาพในการประกอบกิจการต่าง ๆ ไม่ว่าด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมการจัดระเบียบเช่นนี้ปรากฏออกมาในรูปแบบของการแบ่งกลุ่มชนเผ่าหรือชนชั้นมีการจัดวางตำแหน่งในการบริหารกลุ่มอย่างเป็นระบบเมื่อมนุษย์มีจำนวนมากมนุษย์จึงหลีกเลี่ยงการเมืองไม่ได้ เพราะการเมืองนั้นช่วยจัดระเบียบทางอำนาจให้กับมนุษย์จนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปลอดภัย และมีประสิทธิภาพในการประกอบกิจการต่าง ๆ ไม่ว่าด้านเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม การจัดระเบียบเช่นนี้ปรากฏออกมาในรูปแบบของการแบ่งกลุ่ม ชนเผ่า หรือชนชั้นมีการจัดวางตำแหน่งในการบริหารกลุ่มอย่างเป็นระบบ เมื่อมนุษย์มีจำนวนมากขึ้น กลุ่มหรือเผ่าก็ขยายตัวเป็นเมือง จนเป็นอาณาจักรหรือจักรวรรดิรูปแบบการเมืองและการปกครองก็ซับซ้อนมากกว่าเดิมอันส่งผลให้สิ่งรอบข้าง อุดมการณ์ เศรษฐกิจ ศิลปะ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของมนุษย์ ฯลฯ ก็มีความซับซ้อนตามซึ่งสิ่งเหล่านั้นก็จะมีอิทธิพลต่อรูปแบบการเมืองและการปกครองเป็นลูกโซ่กันไป

การเมืองมาจากภาษาอังกฤษว่า Politics ซึ่งมีรากศัพท์จากภาษากรีกว่า polis หมายถึง กิจกรรมที่กระทำในเมืองใหญ่ ซึ่งในที่นี้มีลักษณะตามแบบนครรัฐ (Citystate) ของกรีกยุคโบราณเท่านั้นคำว่า polis ยังหมายถึง “สำหรับ” หรือ “เกี่ยวกับ” พลเมือง (Heywood, 2007 : 5)

ความหมายโดยทั่วไปของการเมือง มี 4 ประการดังต่อไปนี้

1. ศิลปะในการปกครอง (Art of Government) ตามนิยามของเดวิด อีสตัน การเมืองหมายถึงการที่รัฐใช้อำนาจหน้าที่ในการจัดสรร หรือแจกแจงคุณค่าต่าง ๆ ให้กับสังคมอย่างชอบธรรม (Joseph K, 2013 : 8)

2. กิจกรรมที่ทำในสาธารณะ (Public affairs) นิยามของการเมืองแบบนี้ถือได้ว่านิยามแบบเก่าที่มีการแบ่งแยกขอบเขตของสังคม ออกเป็นสาธารณะ (Public) และส่วนบุคคล (private) ตามนิยามเช่นนี้ การเมืองจะถูกวางกรอบไว้ที่องค์กรทางการเมืองดังที่เข้าใจในปัจจุบันเช่น รัฐบาล รัฐสภา ศาล ระบบราชการ ฯลฯ เป็นหลัก ส่วนองค์กรและกิจกรรมต่าง ๆ ของประชาชนเช่นสหภาพ วงการธุรกิจ สถาบันครอบครัว กิจกรรมทางศาสนา ฯลฯ จะไม่ถูกจัดว่าเป็นเรื่องการเมือง (Hanisch, C., 2022)

3. การประนีประนอมและการหามุมมองร่วมกัน (Compromise and Consensus) ตามแนวคิด

ของกลุ่มพหุนิยม (Pluralism) การเมืองหมายถึงการเจรจาและพูดคุยกัน เพื่อหาทางประนีประนอมและเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาหรือข้อตกลงร่วมกันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม (Shively, 2008 : 10)

4. อำนาจ (Power) การเมืองยังหมายถึงอำนาจอันหมายถึงสิ่งที่ทำให้บุคคลหนึ่งสามารถบังคับให้อีก บุคคลหนึ่งกระทำตามหรือไม่กระทำตามที่ตัวเองต้องการได้อันมีผลต่อพลเมือง

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การเมือง คือ การจัดสรรอำนาจเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชน ซึ่งหมายถึงการกำหนดและบังคับใช้กฎ ระเบียบของสังคมอย่างยุติธรรม เพื่อสนองตอบประโยชน์สุขของประชาชนอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน การเมืองจึงเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการตัดสินหรือตกลงใจเพื่อจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและควบคุมการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคม ด้วยการกำหนดและปฏิบัติตามกติกา ตลอดจนการยอมรับการใช้อำนาจในสังคมทั้งในส่วนของการบังคับหรือยอมรับนับถือ

2) ความสำคัญของการเมือง

มนุษย์มีชีวิตเกี่ยวข้องกับสังคมการเมือง จึงจำเป็นต้องรักษากฎเกณฑ์ แบบแผนพฤติกรรมบางอย่างเอาไว้เพื่อความสงบเรียบร้อยของชุมชน เมื่อเวลาผ่านไปมนุษย์มักจะสงสัยและตั้งคำถามว่า กฎเกณฑ์หรือข้อบังคับที่มีอยู่เหมาะสมหรือไม่กับสถานการณ์ในขณะนั้น ผู้ที่ตั้งคำถามถึงสิ่งที่ดีในสังคม และตรวจสอบความคิดที่ผ่านมา หรือกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ และเสนอความคิดใหม่ขึ้นมานั้น เรียกว่า “นักคิด” นักคิดแต่ละคนจะมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่เขาอยู่ในขณะนั้น ความคิดทางการเมืองเป็นระบบความคิดที่สะท้อนความเห็นทางการเมือง เป็นแนวทางปฏิบัติที่ผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองใช้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุน หรือโจมตีสถาบันใดสถาบันหนึ่ง บางครั้งอาจเป็นจินตนาการหรืออุดมคติ และความสนใจในการวินิจฉัยเชิงคุณค่า ความคิดทางการเมืองจึงเป็นผลที่ได้จากประสบการณ์ และการสังเกตการณ์ความเป็นไปของสังคม ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามยุคสมัย และต้องมีการเผยแพร่ความคิดนั้น ๆ ให้มวลชนรับรู้และปฏิบัติตาม จึงมีลักษณะใกล้เคียงกับอุดมการณ์ทางการเมือง (สมบัติ จันทรวงศ์, 2523 : 4)

เสน่ห์ จามริก (2510 : 1) อธิบายความสำคัญของการเมืองว่า เป็นการอธิบายอ้างอิงหรือวิพากษ์วิจารณ์ด้านต่าง ๆ ของสัมพันธภาพทางการเมือง กล่าวคือ ผู้ที่ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ดังที่เราได้เห็นเรื่องต่าง ๆ มากมายมหาศาลอยู่ในหัวข้อเรื่องนี้ สมาชิกสังคมทุกคนได้รับผลกระทบจากสัมพันธภาพเหล่านี้ เขาได้รับอยู่แล้ว และจะได้รับอยู่ต่อไป เขาอาจให้ความใส่ใจต่อเรื่องราวมากหรือเพียงเล็กน้อย แต่เขาไม่อาจหนีข้อเท็จจริงที่ว่า สิ่งที่เขาเป็นอยู่หรือสิ่งที่เขากระทำเป็นเรื่องที่กำหนดขึ้น ส่วนใหญ่ทีเดียวโดยระบบการเมืองที่ตนประกอบเป็นส่วนหนึ่ง และพื้นฐานของระบบการเมืองก็คือ ความคิดทางการเมือง

Eugene J. Meehan (1967 : 2) มีความเห็นว่า ความสำคัญของการเมืองเป็นเรื่องของความคิดเห็นเชิงประเมินค่าทางการเมือง ซึ่งบางครั้งก็ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการเมืองที่เป็นจริง หรืออาจเป็น

ความคิดเห็นที่ยากแก่การที่จะทำให้เป็นจริงก็ได้ แม้ว่าการศึกษาความคิดทางการเมืองจะเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ทางการเมืองในระดับหนึ่งก็ตาม

Leo Strauss (1973 : 9) ให้ความหมาย ความสำคัญของการเมืองคือการสะท้อนความคิดหรือความหมายใด ทีมีความสำคัญทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นความเห็นหรือจินตนาการที่เป็นหลักเบื้องต้นทางการเมือง โดยมีเจตนาเพื่อสนับสนุนหรือป้องกันความคิด ความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเป็นความสนใจเฉพาะในกฎเกณฑ์ หรือนโยบายทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2525 : 42) กล่าวว่า มีทัศนะเกี่ยวกับความคิดทั้งหลายของมนุษย์ว่า แนวคิดทั้งหลาย รวมทั้งแนวคิดทางการเมือง มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในสังคมหนึ่ง ๆ เสมอ กล่าวคือความคิดและสิ่งแวดล้อมในสังคม ต่างปรุงแต่งซึ่งกันและกันตลอดเวลา ความคิดจึงไม่ได้เป็นปรารถนาภาพที่หยุดนิ่งและยังมีส่วนหนึ่งในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์อีกด้วย

ดังนั้น ความสำคัญของการเมือง หมายถึง ระบบที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การแบ่งคุณค่าต่าง ๆ ในสังคมโดยความสัมพันธ์ทางอำนาจ ความคิดทางการเมืองมีจุดประสงค์เพื่อสนับสนุน ป้องกันหรือโจมตีความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งหรือสถาบันหนึ่ง และเผยแพร่ความคิดทางการเมืองนั้นให้มวลชนรับรู้และปฏิบัติตาม ด้วยเหตุที่ความคิดทางการเมืองไม่สามารถตัดขาดจากสังคมได้ อิทธิพลจากสภาพของสังคม เพราะเป็นสิ่งที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกันตลอดเวลา ความคิดทางการเมืองไม่สามารถเกิดขึ้นเองต้องอาศัยอิทธิพลจากปัจจัยของสภาพของสังคม และสถานการณ์ทางการเมือง ซึ่งมีผลต่อการก่อรูปแนวคิดทางการเมืองของนักคิดทางการเมืองอีกด้วย ดังนั้น ในการศึกษาแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุจำเป็นต้องศึกษาปัจจัย และองค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ ภูมิหลัง ประสบการณ์ การศึกษา สภาพสิ่งแวดล้อมและสภาพทางสังคมการเมือง ซึ่งมีผลในช่วงที่ท่านได้ศึกษาและนำเสนอแนวคิดออกมาด้วย

แนวคิดทางการเมืองในทัศนะของมหาตมะ คานธี

ในรูปแบบของการปกครองของมหาตมะ คานธี เกิดจากนักการเมืองที่เสนอหลักการการปกครองที่ดีที่สุดในทัศนะของท่าน คือการเมืองที่มีหลัก “สัตยาเคราะห์” หมายถึง “การต่อต้านแบบไม่ต่อสู้” (passive resistance) ซึ่งคานธีนำมาใช้เป็นวิธีการของท่านนั้นในที่สุดคานธีได้เปลี่ยนมาใช้เป็นคำว่า "สัตยาเคราะห์" (satyagraha) แทนคำนี้ คานธีคิดขึ้นจากคำในภาษาสันสกฤตสองคำ สัตยะ (satya) (ความจริง ความถูกต้อง) และ อาคฺรหะ (agraha) (ความมั่นคง ความตั้งใจแน่วแน่) การเปลี่ยนชื่อนี้ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญเพราะว่า "การต่อต้านแบบไม่ต่อสู้" ถูกแปลความหมายไปในทางที่คับแคบเกินไปว่าเป็นอาวุธของคนอ่อนแอ และยังอาจสามารถยอมรับความเกลียดชังภายใน ซึ่งในที่สุดแล้วสามารถจะนำไปสู่ความรุนแรงได้

คานธีได้ค้นพบวิธี “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) สัตยาเคราะห์เป็นพื้นฐานทางศีลธรรมที่สำคัญของสังคมที่มหาตมะ คานธี นำเอาแนวคิดในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ศาสนาพุทธและศาสนาเชนมาใช้เป็นวิธีการในการต่อสู้กับศัตรูภายในตัวเองและศัตรูภายนอกนั้น คือหลักธรรมที่ชื่อว่า อหิงสา คือ การไม่เบียดเบียนกัน แต่มหาตมา คานธี ใช้คำนี้ในความหมายที่กว้างกว่าการไม่เบียดเบียนที่เราเข้าใจกันทั่วไป หมายถึง การเบียดเบียนกันทั้งทางกาย (ฆ่ากันทำร้ายร่างกาย) ทางวาจา (ด่าว่ากัน) และทางใจ (นึกคิดในทางไม่ดีต่อผู้อื่น) และยังแสดงให้เห็นว่า จุดหมายสำคัญของอหิงสาคือความรักความปรารถนาดีต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งมวลไม่เลือกหน้า ไม่ว่า มิตร หรือศัตรู รวมถึงการให้อภัยต่อผู้เป็นศัตรูอยู่ในตัวด้วย อหิงสาในภาคปฏิบัติหาใช่สิ่งใดไม่ หากเป็นความรักด้วยความเมตตาปราณี เป็นกฎที่ยิ่งใหญ่ที่สุดอหิงสาเป็นศัสตราวุธที่ทรงพลานุภาพอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ อหิงสาเป็นสิ่งประเสริฐที่สุดในชีวิต (มหาตมา คานธี (แปลโดย กรุณา กุศลาสัย, เรืองอุไร กุศลาสัย), 2523 : 81)

การต่อสู้แบบ “สัตยาเคราะห์” หรือที่เรียกกันว่าต่อสู้ “ดื้อแพ่ง” นั้นผู้ต่อสู้จะต้องไม่ใช้กำลังกับฝ่ายปรปักษ์ ผู้ต่อสู้จะต้องมีความอดทนและเห็นใจฝ่ายที่เป็นปรปักษ์ และการยอมรับทุกข์ด้วยตนเองและยอมรับผลที่จะเกิดขึ้น กล่าวคือพลเมืองดีปฏิบัติตามกฎหมายด้วยใจสมัคร พลเมืองดีทำลายกฎหมายเมื่อเขาเห็นว่ากฎหมายนั้นไม่เป็นธรรม และยินดีรับโทษทัณฑ์อันพึงจะได้รับ เป็นปฏิบัติการที่ตรงข้ามกับการต่อสู้ด้วยอาวุธ และยอมรับผลจากกระทาที่เกิดขึ้น เช่น ยอมติดคุก ยอมรับการจับกุม เป็นการดื้อแพ่งที่ผู้ดื้อแพ่งต้องรับทุกข์ทรมาน ผู้อื่นไม่ต้องรับทุกข์กับเขา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การกบฏโดยปราศจากการใช้กำลัง ผู้ดื้อแพ่งจะไม่นำพาต่ออำนาจรัฐ ไม่ยอมรับนับถือกฎหมายทุกฉบับของรัฐที่ไม่ชอบด้วยศีลธรรม เช่น จะไม่ยอมเสียภาษีที่ไม่เป็นธรรม ไม่ยอมปฏิบัติตามกฎหมายที่ห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดเข้าไปเจรจาติดต่อกับทหารในกองทหาร แนวคิดของคานธี คนและการกระทำเป็นสองสิ่งที่ต้องแยกจากกัน กล่าวคือต่อต้านและโจมตีระบบ แต่ต้องไม่โจมตีตัวบุคคล (อานนท์ จิตรประภาส , 2558 : 13)

หัวใจของแนวคิดสัตยาเคราะห์ คือ การอุทิศชีวิตกับสิ่งที่เชื่อว่าถูกต้อง โดยมีเงื่อนไข ดังนี้ 1) ต้องไม่เกลียดชังฝ่ายตรงข้าม 2) ต่อสู้เรื่องที่เป็นจริง 3) ต้องอดทนต่อความทุกข์ทรมาน 4) สวดมนต์ภาวนาอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในสัตยาเคราะห์ การศึกษาเรื่องสัตยาเคราะห์ทำให้ทราบโครงสร้างแนวคิดของคานธี เนื่องจากสัตยาเคราะห์มีหลักการที่สำคัญ 3 ประเด็น ได้แก่ (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, 2525 : 71)

1. พระเป็นเจ้าคือสัจจะ

คานธีเป็นชาวฮินดูบูชาวิษณุเทพเจ้าตั้งแต่กำเนิด เกิดในวรรณะแพศย์ แม่ของคานธีเคร่งครัดในศาสนาอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการสมาทานศีลและวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นแบบเทวนิยม คือ มีความเชื่อในพระเป็นเจ้า แต่ที่คานธีแตกต่างกับคนอื่น คือ การที่เขากล่าวว่า ความจริงคือ พระเป็นเจ้าและเขาพยายามพิสูจน์ความจริงนี้ด้วยการฝึกปฏิบัติตนในเรื่องความจริง (Truth) ก็เพื่อเข้าถึงพระเป็นเจ้า

2. บรรลุสัจจะได้ต้องใช้วิธีอหิงสา

การเข้าถึงสัจจะต้องปฏิบัติตามหลักอหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน (Non-violence) เมื่อคานธีไปรับภรรยาและลูกชายที่ท่าเรือเดอร์บัน ซึ่งได้เดินทางไปอยู่ที่แอฟริกาใต้ด้วยกัน เขาถูกทำร้ายร่างกายจนสลบ แต่ก็ไม่เอาเรื่อง เพราะว่าเขามีหลักธรรมในใจ คือ การไม่เบียดเบียน

3. อหิงสาจะเกิดขึ้นได้ต้องอุทิศตนหรือการเสียสละตน

การประพฤติปฏิบัติตามหลักอหิงสาจำเป็นต้องทุ่มแรงกายแรงใจอย่างมาก นั่นคือ การเสียสละตน (Self-sacrifice) เพื่อสังคม หรือที่เรียกว่า ตบะ (Self-torture) ยกตัวอย่าง การประท้วงด้วยการอดอาหาร การเดินขบวน

จากแนวคิดของคานธีที่กล่าวมา จะเห็นว่า หลักการสัตยาเคราะห์ของคานธีที่ทำให้เกิดสันติประกอบแนวคิดสำคัญ 3 ประเด็น คือ 1) พระเป็นเจ้า คือ สัจจะ คานธีเชื่อมั่นในพระเป็นเจ้า แต่พระเป็นเจ้าที่เขายึดมั่น คือ ความจริงหรือสัจจะ เขาปฏิบัติตามหลักการนี้ตั้งแต่เด็ก กระทั่งเป็นวัยรุ่นเรียนหนังสือและวัยทำงาน สัจจะที่เขายึดมั่นนี้ได้เป็นแรงขับเคลื่อนในการต่อสู้อันยิ่งใหญ่ เช่น การมีสัจจะที่จะอดอาหารประท้วง เป็นต้น 2) หนทางเดียวที่จะบรรลุสัจจะได้ต้องใช้วิธีอหิงสา การปฏิบัติตามหลักสัจจะของคานธีต้องต่อสู้กับความลำบากทั้งทางกายและใจ ทำให้เขาต้องฝึกฝนหลักอหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียนไปด้วย เช่น การไม่ทำร้ายร่างกาย การเอาชนะความเกลียดชัง การขจัดความเป็นศัตรูออกจากจิตใจ การให้อภัย การให้โอกาสคนทำผิด 3) อหิงสาจะเกิดขึ้นได้ต้องอุทิศตนหรือเสียสละตน คานธีทราบเป็นอย่างดีว่าการต่อสู้กับการไม่เบียดเบียนต้องแลกกับความเสียสละตนเอง คานธีจึงยอมลำบากด้วยการเดินขบวน การอดอาหารประท้วง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า “สัตยาเคราะห์” หรือที่เรียกกันว่า “ดื้อแพ่ง” จะต้องไม่ใช้กำลังกับฝ่ายปรปักษ์ ผู้ต่อสู้จะต้องมีความอดทนและเห็นใจฝ่ายที่เป็นปรปักษ์และการยอมรับทุกข์ด้วยตนเอง และยอมรับผลที่จะเกิดขึ้น กล่าวคือพลเมืองดีปฏิบัติตามกฎหมายด้วยใจสมัคร พลเมืองดีทำลายกฎหมายเมื่อเขาเห็นว่ากฎหมายนั้นไม่เป็นธรรม และยินดีรับโทษทัณฑ์อันพึงจะได้รับ เป็นปฏิบัติการที่ตรงข้ามกับการต่อสู้ด้วยอาวุธ ท่านได้นำไปแปรเป็นการต่อสู้ในวิธีการต่าง ๆ เป็นอาวุธทางการเมือง ดังนั้นจึงจะไม่ถูกนำมาใช้อย่างพร่ำเพรื่อ เมื่อสิ่งที่อยุติธรรม เกิดขึ้นในสังคม เช่น การออกกฎหมายโดยรัฐเป็นไปเพื่อกดขี่ประชาชน สัตยาเคราะห์จะต่อต้านกฎหมายนั้นไม่ใช่ต่อต้านรัฐ และแม้ว่ารัฐนั้นมักจะออกกฎหมายที่ผิดศีลธรรมอยู่เนือง ๆ ก็ไม่ใช่เหตุผลที่นัก สัตยาเคราะห์จะต้องต่อต้านรัฐโดยการไม่ยอมรับฉบับอื่น ๆ ด้วย ในฐานะเช่นนี้ จะทำให้สามารถใช้ ดุลยพินิจได้ว่า กฎหมายฉบับใดถูกต้องมีความเป็นธรรม และกฎหมายฉบับใดผิดไม่เป็นธรรม เมื่อนั้นเขาจึงจะมีสิทธิ์ที่จะดื้อแพ่งต่อกฎหมายที่เขาเห็นว่าไม่เป็นธรรมได้ ทั้งนี้โดยมีเงื่อนไขของการต่อสู้ที่ได้กำหนดไว้ (คานธี, โมหันทาส การามจันทร์, 2529 : 596)

ทัศนะของผู้เขียน

จากการศึกษาแนวคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี เห็นได้ว่า สัตยาเคราะห์เป็นพื้นฐานทางศีลธรรมที่สำคัญของสังคม ที่มหาตมา คานธี นำเอาแนวคิดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธและศาสนาเชน มาใช้เป็นวิธีการในการต่อสู้กับศัตรูภายในตัวเองและศัตรูภายนอกนั้น คือ หลักธรรมที่ชื่อว่าอหิงสา คือ การไม่เบียดเบียนกัน แต่มหาตมะ คานธี ใช้คำนี้ในความหมายที่กว้างกว่าการไม่เบียดเบียนที่เราเข้าใจกันทั่วไป หมายถึง การเบียดเบียนกันทั้งทางกาย (ฆ่ากันทำร้ายร่างกาย) ทางวาจา (ด่าว่ากัน) และทางใจ (นึกคิดในทางไม่ดีต่อผู้อื่น) และยังแสดงให้เห็นว่า จุดหมายสำคัญของอหิงสา คือ ความรักความปรารถนาดีต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งมวลไม่เลือกหน้า ไม่ว่า มิตร หรือศัตรู รวมถึงการให้อภัยต่อผู้เป็นศัตรูอยู่ในตัวด้วย อหิงสาในภาคปฏิบัติหาใช่สิ่งใดไม่ หากเป็นความรักด้วยความเมตตาปราณีเป็นกฎที่ยิ่งใหญ่ที่สุดอหิงสาเป็นศัสตราวุธที่ทรงพลานุภาพอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ อหิงสาเป็นสิ่งประเสริฐที่สุดในชีวิต (มหาตมา คานธี (แปลโดย กรุณา กุศลาสัย, เรืองอุไร กุศลาสัย), 2523 : 81)

ในทัศนะผู้เขียน เห็นว่าสัตยาเคราะห์คืออำนาจของสัจจะซึ่งปรากฏอยู่ในตัวของมนุษย์ในรูปของพลังจิตใจ และมนุษย์สามารถใช้สัตยาเคราะห์ได้ก็ต่อเมื่อเขาตระหนักถึงคุณค่าของความรักหรืออหิงสาเมื่อมนุษย์ประกาศพลังแห่งจิตใจและอหิงสาเข้าด้วยกัน เขาจึงรับรู้ในสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ในฐานะของมนุษย์และต้องต่อต้านความไม่เป็นธรรมในสังคมที่ตนได้ประสบอยู่ รูปแบบการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์แบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ การไม่เชื่อฟังต่อรัฐ และการถอนความร่วมมือ รูปแบบทั้งสองนี้แสดงออกถึงความเป็นสัตยาเคราะห์มากกว่าการดื้อแพ่ง ซึ่งมหาตมะ คานธี เคยใช้ในสังคมแอฟริกาในระยะแรก ๆ แต่การดื้อแพ่งนั้นเป็นรูปแบบการต่อสู้ที่ยืนยันเจตนารมณ์และการกระทบที่ค่อนข้างแข็งกร้าว แม้จะไม่ใช่ความรุนแรงกระทำต่อฝ่ายตรงข้ามโดยตรงก็ตาม แค่ภายหลังมหาตมะ คานธี จะหลีกเลี่ยงที่ใช้วิธีการดื้อแพ่งแต่จะไปใช้วิธีการไม่เชื่อฟังและถอนความร่วมมือมากกว่า ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความรักที่มีต่อผู้กระทำผิดเพื่อชี้ทางออกให้เห็นสิ่งที่ถูกต้องด้วย วิธีการไม่เชื่อฟังเป็นส่วนหนึ่งของการถอนความร่วมมือและจุดหมายของการถอนความร่วมมือ คือ การบีบบังคับรัฐให้ตกอยู่ในภาวะลำบาก เพื่อความพยายามเปลี่ยนแปลงฝ่ายตรงข้าม ด้วยเหตุผลนี้การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์นี้จึงเป็นการเคลื่อนไหวแห่งการกระทำตนให้บริสุทธิ์ (A.C. Niemeijer, 1972 : 76)

แนวคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี มีลักษณะในทางความคิดทางการเมืองประชาธิปไตยหรือความคิดทางการเมืองที่อ้างความชอบธรรมของการปกครองโดย ดังนี้ คือ 1) การปกครองที่แท้จริงคือการบังคับตนเองหรือการควบคุมตนเอง 2) วิถีทางที่จะนำไปสู่ การปกครองตัวเองคือ ใช้พลังวิญญาณหรือพลังความรักที่เรียกว่า “สัตยาคราะห์” คือ การบรรลุคุณค่าสูงสุดทางจิตใจ และเสรีภาพทั้งทางการเมืองและ พันธนาการที่ปิดกั้นการบรรลุสัจจะและกลุ่มเป้าหมายของคือประชาชนทั้งหมดทั่วอินเดียและทั้งโลก เป็นถ้อยแถลงเกี่ยวกับอุดมคติทางสังคมและทางการเมือง (เดอ แบรี่, 2523 : 463)

ดังนั้น รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดตามทัศนะของ มหาตมะ คานธี คือ รูปแบบการปกครองที่มีการพัฒนาศีลธรรมของปัจเจกบุคคลควบคู่ไปการพัฒนาทางการเมือง ท่านได้ใช้หลักการของสัตยาเคราะห์และอหิงสา มาทดลองใช้กับรูปแบบการปกครองในทัศนะของท่าน โดยมี “สัตยาเคราะห์” เป็นอาวุธทางความคิดทางการเมืองเพื่อต่อสู้กับรัฐที่อยุติธรรมหรือกฎหมายที่กดขี่ประชาชน “อหิงสา” นั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นอุดมคติทางการเมืองและสังคมที่มีความรักเพื่อนมนุษย์เป็นรากฐาน และมีความปรารถนาที่จะเห็นเพื่อนมนุษย์ของตนมีความเป็นอยู่อย่างมีอิสรเสรีภาพ อันนำไปสู่สังคมที่มีเสรีภาพและน่าพึงปรารถนาโดยมีการเรียกร้อง เสรีภาพทางการเมืองและการปกครองตนเองจากอังกฤษและเรียกร้องให้มนุษย์หวนคืนสู่การเป็นตัวของตัวเอง กลับไปหาคุณค่าแห่งจิตใจตามที่หลักแห่ง “สัจจะ” ที่ควรเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการปกครองตนเอง มีสิทธิเลือกตั้งผู้แทนของตนเองและการปกครองที่ดีที่สุดนั้นควรนำเอาแบบอย่างที่ดีของบรรพบุรุษที่ได้ดำเนินการปกครองที่ดี และได้ผลเป็นรูปแบบของตนเองเพื่อนำมาปรับปรุงใช้ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์การปกครองในปัจจุบัน

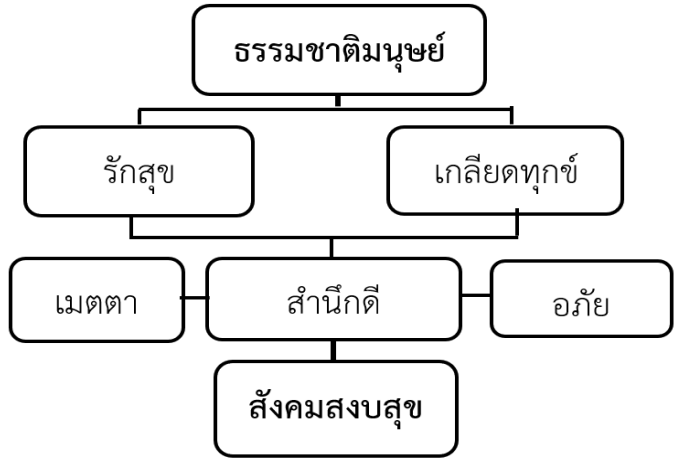
สรุป

แนวคิดทางการเมืองในทัศนะของมหาตมะ คานธี ได้นำเอา “สัตยาเคราะห์” เป็นอาวุธทางการเมือง สัตยาเคราะห์ คือ อาวุธแห่งสัจจะและความรัก ความเคลื่อนไหวที่เรียกว่า “สัตยาเคราะห์” เป็นการทดลองความจริงทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่และทรงพลังที่สุดของคานธี ขบวนการสัตยาเคราะห์จะยึดมั่นอยู่แต่ในหลักแห่ง “อหิงสธรรม” จะอุทิศตนและทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความถูกต้องและความยุติธรรม

หลักสำคัญที่คานธีถือปฏิบัติในเรื่อง “อหิงสา” ก็คือ การยอมทนทุกข์เพื่อชำระจิตใจของ ตัวเองและเปลี่ยนจิตใจของผู้ที่ทำผิด คานธีได้อดอาหารนับจำนวนครั้งไม่ถ้วนในชีวิต เมื่อเห็น ผู้ร่วมงานใช้วิธีการรุนแรงหรือกระทำผิด ด้วยความเสียสละและการยอมทนทุกข์ของคานธี ผู้กระทำผิดได้สำนึกกลับตัวเสียใหม่ คานธี ถือว่าการอดอาหารเป็นการชำระจิตใจของตนเองให้บริสุทธิ์ และเป็นการชำระจิตสำนึกของส่วนรวมให้บริสุทธิ์ด้วยการปฏิบัติแบบ “อหิงสา” ความจริงหรือคุณธรรมในตัวของมนุษย์จะถูกปลุกให้ตื่นขึ้นในจิตสำนึก และไม่ว่ามิตรหรือศัตรูก็จะกลายเป็นบุคคลที่รักความจริงและความเป็นธรรมในที่สุด ถ้าเป็นมิตรก็จะเป็นมิตรที่ดียิ่งขึ้น ถ้าเป็นศัตรูก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนท่าทีจากศัตรูกลายเป็นมิตรในที่สุด คานธีมีความเชื่อมั่นในมนุษยชาติมาก ว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนเลว หากได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้วก็จะกลายเป็นคนดีขึ้นมาได้ทุกคนไม่มียกเว้น

องค์ความรู้ใหม่

จากการนำเสนอบทความวิชาการเรื่อง “การเมืองในทัศนะของมหาตมะ คานธี” ทำให้ได้องค์ความรู้ว่า ถ้ามนุษย์ทุกคนมีสำนึกว่า ทุกชีวิตมีความรู้สึกรักความสงบสุขและเกลียดกลัวความทุกข์เหมือนกัน การได้เห็นคุณค่าในชีวิตของเพื่อนมนุษย์จะทำให้เกิดความรักและมีเมตตาต่อกัน การทำร้ายประหัตประหารกันที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันเพราะว่ามนุษย์ไม่เห็นคุณค่าชีวิตมนุษย์ด้วยกัน จึงมีการเบียดเบียนกันด้วยกาย วาจา ใจ และนำไปสู่การทำสงคราม สรุปเป็นแผนภูมิภาพได้ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

เอกสารอ้างอิง

กฤต ศรียะอาด. (2561). การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของคานธี. วารสารมหาจุฬาวิชาการ, 5(2), 53-62.

กิตติพัฒน์ สุวรรณสิริเมธี. (2550). เอกสารประกอบวิชาปรัชญาการเมืองตะวันตก. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คานธี, โมหันทาส การามจันทร์ (แปลโดย กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย). (2529). อัตชีวประวัติ หรือข้าพเจ้าทดลองความจริง. กรุงเทพฯ: อาศรมวัฒนธรรมไทย - ภารต.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์. (2525). ประวัติแนวความคิดทางสังคม (History of Social Thought). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

เดอร์ แบรี่ และ วิลเลี่ยม ธีโอดอร์ (แปลโดย จำนงค์ ทองประเสริฐ). (2523). บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2525). การศึกษาประวัติความคิดของไทย. *วารสารธรรมศาสตร์, 11*(4), 42.

ปานทิพย์ แซ่โค้ว. (2542). การศึกษาเชิงเปรียบเทียบเชิงปรัชญา เรื่อง ธัมมิกราชาและราชาปราชญ์. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปานทิพย์ ศุภนคร. (2545). ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

มหาตมา คานธี (แปลโดย กรุณา กุศลาสัย, เรืองอุไร กุศลาสัย). (2523). โลกทั้งผองพี่น้องกัน. กรุงเทพฯ: ลายสือไทย.

เรือรบ เมืองมั่น. (2539). มหาตามะ คานธี กับการพยายามแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างฮินดูและมุสลิม. (วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2523). ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย. กรุงเทพฯ: บรรณกิจการพิมพ์.

เสน่ห์ จามริก. (2510). ความคิดทางการเมืองของเพลโตถึงปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อานนท์ จิตรประภาส. (2558). มหาตมะคานธี มหาบุรุษแห่งสัตยาเคราะห์. กรุงเทพฯ: ยิปซี่.

A.C. Niemeijer. (1972). The Khilafat Movement ln lndia. The Haque: Martinus Nijhoff.

Eugene J. Meehan. (1967). Comtemporary Political Thought : A Critical Study, Home Wood, Ilinoiis : The Dorsey Press.

Hanisch, C. (2022). The Personal Is Political. Retrieved 11 January 2022, from: http://www.roehampton.ac.uk/uploadedFiles.

Heywood, A. (2007). Politics. New York: Palgrave Macmillan.

Joseph K. (2013). Comparative Politics: An Introduction, USA: McGraw-Hill Education.

Leo Strauss, (1973). What is Political Philosophy? And other Study, Wespont,Connecticut: Greenwood Press.

Shively, W. P. (2008). Power & Choice: An Introduction to Political Science, UK: McGraw-Hill Education.